

РОЗДІЛ 9. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ: ФАКТОРИ Й ОСОБЛИВОСТІ ECONOMIC GROWTH OF THE COUNTRY: FACTORS AND FEATURES

УДК 338.1

<https://doi.org/10.32843/infrastruct40-79>

Аверкина М.Ф.

д.е.н., професор,
професор кафедри економіко-
математичного моделювання
та інформаційних технологій
Національний університет
«Острозька академія»

Гурко А.В.

студентка
Національний університет
«Острозька академія»

Averkyna Maryna

The National University
of Ostroh Academy

Hurko Anna

The National University
of Ostroh Academy

У статті наведено сутність поняття «економічне зростання» країни та визначено його роль у формуванні національної економіки. Визначено особливості та фактори економічного зростання. У статті наголошено, що економічне зростання передбачає налагоджене виробництво, покращення якості національних продуктів, підвищення їхньої конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку за рахунок упровадження новітніх технологій і нових виробництв у галузі економіки. У роботі наведено класифікацію факторів економічного зростання, яка, на відміну від наявних, включає цінності (самовираження, релігію, виживання). У статті значну увагу приділено моделям економічного зростання, які стали підґрунтям для оцінювання рівня економічного зростання в Україні. Також це підтвердило актуальність їхнього застосування в сучасних умовах, особливо моделі Леонтьєва. На підставі отриманих результатів запропоновано пріоритетні напрямки забезпечення стійкого економічного зростання в Україні.

Ключові слова: економічне зростання країни, національна економіка, фактори економічного зростання, ВВП, моделі економічного зростання, регресійний аналіз.

В статті приведена сутність поняття «экономический рост» страны и определена его роль в формировании национальной экономики. Определены особенности и факторы экономического роста. В статье отмечается, что экономический рост предполагает налаженное производство, улучшение качества национальных продуктов, повышение их конкурентоспособности как на внутреннем, так и на внешнем рынке за счет внедрения новых технологий и новых производств в области экономики. В работе представлена классификация факторов экономического роста, которая, в отличие от существующих, включает ценности (самовыражение, религию, выживание). В статье большое внимание уделено моделям экономического роста, которые стали основой для оценки уровня экономического роста в Украине. Также это подтвердило актуальность их применения в существующих условиях, особенно модели Леонтьева. На основании полученных результатов предложены приоритетные направления обеспечения устойчивого экономического роста в Украине.

Ключевые слова: экономический рост страны, национальная экономика, факторы экономического роста, ВВП, модели экономического роста, регрессионный анализ.

There is a problem of finding ways to strengthen its position in the global economy system, because resources are nonrenewable, largely exhaustive and, therefore, valuable, and the competition in the global economic system is accelerating at a rapid pace. This is perhaps the main problem of any country's development – economic growth. There is no doubt that the growing economy is more able to meet new needs and solve socio-economic problems both domestically and internationally. Economic growth, on the one hand, determines the level of state economic policy, the degree of satisfaction of the needs of the inhabitants of the country, and is also an indicator of living standards and well-being. On the other hand, economic growth determines the place of the country among others in the world market, competitiveness, the opportunity to influence the world economic and political development. For the last two decades, one of the most important goals of any government's economic policy has been to stimulate economic growth and maintain its pace at a stable level. All this requires a clear understanding of economic growth, its drivers of stimulation and restraint, which is why the chosen topic of study is extremely relevant in the conditions of economic development of any country. The purpose of the article is to uncover the theoretical foundations, familiarization with the peculiar features of the economic growth of the country, as well as identify ways to ensure the stability and effectiveness of such a process in the context of market relations in the example of Ukraine. The article describes the essence of the concept of "economic growth" of the country and its role in the formation of the national economy. The features and factors of economic growth are determined. The article notes that economic growth involves the establishment of production, improving the quality of national products, increasing their competitiveness in both the domestic and foreign markets through the introduction of the latest technologies and new industries in the field of economics. The paper presents a classification of factors of economic growth, which, unlike existing ones, including values (self-expression, religion, survival). The article pays great attention to economic growth models, which became the basis for assessing the level of economic growth in Ukraine. It also confirmed the relevance of their use in existing conditions, especially the Leontev model. Based on the results obtained, priority directions for ensuring sustainable economic growth in Ukraine are proposed.

Key words: economic growth of a country, national economy, factors of economic growth, factors of influence on economic growth, GDP growth, models of economic growth, regression analysis.

Постановка проблеми. В умовах, де ресурси стають все більш обмеженими, здебільшого вичерпними і, відповідно, цінними, а конкуренція у світовій економічній системі загострюється швидкими темпами, постає проблема пошуку шляхів зміцнення своїх позицій у глобальній економіці.

Звідси і постає чи не найголовніша проблема розвитку будь-якої країни – проблема економічного зростання. Не викликає сумнівів, що

зростаюча економіка є більш спроможною задовольняти нові потреби і вирішувати соціально-економічні проблеми як всередині країни, так і на міжнародній арені. Економічне зростання, з одного боку, визначає рівень державної економічної політики, ступінь задоволення потреб мешканців країни, а також є індикатором рівня життя і добробуту. З іншого боку, економічне зростання визначає місце країни серед інших на світовому ринку,

конкурентоспроможність, можливість впливу на світовий економічний і політичний розвиток. Впродовж останніх двох десятиліть років однією з найважливіших цілей економічної політики уряду будь-якої держави є стимулювання економічного зростання, підтримка його темпів на стабільному рівні. Усе це вимагає чіткого уявлення про економічне зростання, фактори його стимулювання і стримування, тому вибрана тема дослідження є надзвичайно актуальною в умовах становлення та розвитку економіки будь-якої країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна економічна теорія виокремлює три напрями у вивченні процесу зростання. Першим є неокласична теорія, розроблена М. Фрідменом, А. Маршаллом і Л. Вальрасом. Другим напрямом є неокейнсіанські теорії, прихильниками яких були С. Фудзіно, Д. Тобін, О. Сімомура. Третім і поки що заключним етапом еволюції поглядів на економічне зростання вважають напрям, сформований у працях К. Маркса, Дж. Ст. Мілля і Й. Шумпетера. На жаль, прихильники кожного із вищезазначених напрямів не виокремили теорію зростання серед інших як унікальну, а натомість лише дослідили проблему у комплексі, періодично знаходячи закономірності і залежності економічного зростання з іншими процесами у економіці.

Постановка завдання. Мета статті – розкриття теоретичних засад, ознайомлення із характерними особливостями економічного зростання країни, а також виявлення способів для забезпечення стабільності та ефективності такого процесу в умовах ринкових відносин на прикладі України.

Виклад основного матеріалу. Економічне зростання є одним із головних показників добробуту країни. Уряд будь-якої держави зацікавлений у досягненні швидких темпів зростання національного доходу порівняно із зростанням чисельності населення, що приводить до підвищення рівня життя. Економічне зростання є набагато важливішим за стабільність, оскільки економіка країни повинна передбачати стійкість розвитку системи, тому виникає необхідність у дослідженні означеного процесу і шляхів його досягнення.

Під економічним зростанням розуміють налагоджене виробництво, покращення якості національних продуктів (товарів та послуг), підвищення їхньої конкурентоспроможності як на внутрішньому ринку, так і на міжнародній арені. Також сюди відносимо освоєння та впровадження новітніх технологій, запровадження нового виробництва у галузях, які тільки зароджуються на ринку. Крім того, цей процес передбачає подолання неефективного використання залишків сировини і покращення рівня менеджменту.

До особливостей процесу економічного зростання варто віднести тенденцію до зменшення частки продукції сільського господарства

у загальному обсязі зайнятості і випуску продукції і, відповідно, зростання частки промисловості. За останні десятиліття у розвинутих країнах частка робочої сили, зайнятої у сільському господарстві, зменшилася до 1–8%, тоді як у країнах з нижчим рівнем економіки вона коливається від 20 до 80%. В Україні означена величина становить приблизно 19%. Частка продукції сільського господарства у ВВП США, Німеччини та Японії становить усього 1–2%, у ВВП України – 7% [1].

Такі зміни пояснюють причинами з боку як попиту, так і пропозиції. З боку пропонування відмічають швидке зростання продуктивності аграрного сектору, тому з меншим числом робочої сили виробляють значно більше продукції. З боку попиту спостерігають тенденцію до скорочення частки споживчого попиту на продукти харчування і сільськогосподарську продукцію у доходах домогосподарств, яка проявляється за зростання доходу на душу населення. Ця тенденція була помічена ще у XIX столітті і відома нині як закон Енгеля.

Іншою особливістю у зміні структури є тенденція до зростання сфери послуг. У сучасний період частка послуг стрімко зростає, тоді як питома вага промисловості, досягнувши свого піку, починає скорочуватися. За даними 2016 р., лідерство у третинному секторі економіки (тобто секторі послуг) тримає Франція з 79,8% ВВП цього сектору. Деяко нижчий показник у США (79,7%), Об'єднаного Королівства (78,3%), а у Японії та Німеччині частка сфери послуг у ВВП становить 71,4% та 71,1% відповідно [2]. В Україні зафіксовано показник приблизно 56% [3].

Також на економічне зростання впливає урбанізація, тобто концентрація населення у густонаселених і відносно великих регіонах. Такий процес безпосередньо пов'язується із розвитком індустрії. Промислове виробництво зосереджується на великих підприємствах, які мають переваги економії від масштабу. Фірми знаходяться на близькій відстані, щоби скористатися перевагами спільної інфраструктури – комунікаціями, транспортом, енергопостачанням тощо.

Опрацювавши значну кількість наукової літератури, можемо помітити, що фактори економічного зростання можуть ототожнюватися, комбінуватися і навіть накладатися один на одного. Тому варто приділити увагу більш ретельному вивченню впливу різних груп факторів на процес економічного зростання.

Порівнявши між собою основні підходи до класифікації факторів економічного зростання, ми пропонуємо авторську розробку (Додаток А). Схема відображає найзагальніші ознаки, за якими можна було би класифікувати фактори економічного зростання.

Так, за сферою впливу процес економічного зростання прямо пов'язаний із збуреннями, які

відбуваються як всередині економічної системи країни, так і поза її межами. Також враховується загальний клімат на міжнародній арені та світові економічні тенденції.

Також здійснено поділ факторів за напрямом зовнішньоекономічної діяльності на імпорту та експорту активність. Здійснення таких операцій визначає відносини з іншими національними економіками, а отже, має вплив на економічний стан обох сторін, які вступають у економічні відносини.

Крім того, виокремлено інституційну ознаку, за якою поділено фактори на ті, які мають місце під час встановлення прозорих правил гри в економіці, а також за правильно прописаних контрактів. Будь-які грошові потоки і взагалі всі операції повинні здійснюватися згідно зі встановленими законодавством правилами і бути у відкритому доступі. Прозорість економіки – невід’ємний аспект економічного зростання країни.

Що стосується контрактів, то кожен суб’єкт повинен неухильно дотримуватися умов домовленості і вчасно їх виконувати. Варто зауважити, що з цим аспектом доволі часто виникають проблеми (здаймо, наприклад, невиконання Росією Мінських домовленостей). Ти не менше дотримання угод є важливим чинником для ефективного економічного зростання.

Окремо варто виділити ознаку «цінності», яку складно оцінити. Як виявилось, це стало можливим у дослідженні Ш. Шварца «Культурні ціннісні орієнтації: природа і наслідки національних відмінностей», де завдяки набору численних статистичних даних вдалося поділити країни за рівнем економічного стану, враховуючи культурний складник. Автор розглядає культуру як гіпотетичну змінну, яку можна виміряти через її прояв, а також вплив на різні сфери життя країн.

Різноманітні інститути всередині суспільства опираються значною мірою на цінності, які пов’язані з їхніми функціями (наприклад, ієрархія в армії, приналежність у сім’ї, майстерність на ринку, інтелектуальна автономія у науці). Етнічні, релігійні, професійні та інші групи суспільства піддаються впливу різних культурних цінностей, що може зробити внесок у економічні аспекти країни.

Отже, фактори економічного зростання є основою для детального вивчення цього процесу, а також пошуку найкращих способів для досягнення його ефективності.

Якщо говорити про моделі економічного зростання, то варто зазначити, що основною метою їх побудови є виявлення умов, які необхідні для рівномірного зростання, тобто динамічної рівноваги. На сучасному етапі розвитку економічної теорії розрізняють такі три основні моделі економічного зростання, як:

1) посткейнсіанська (моделі Домара, Робінсона, Харрода);

2) неокласична (виробничі функції Солоу, Кобба-Дугласа, Міда, Трапезнікова тощо);

3) інституційна (моделі Кузнеця і Шульца).

Розглядаючи перші дві форми економічного зростання, дослідники намагалися вирішити проблеми, пов’язані з тенденціями та джерелами економічного зростання, технологічною політикою та її наслідками, зміною факторів і результатів національної економіки.

Водночас неокласична і посткейнсіанська моделі мають відмінні риси. Неокласична теорія розглядає економічне зростання з погляду факторів виробництва. Прихильники цього напрямку вважали економічне зростання сумарним результатом взаємопов’язаних між собою факторів, таких як капітал, праця, земля і підприємницький талант. Відповідно, для їх комплексного аналізу використовують такий інструмент, як виробнича функція. На макроекономічному рівні вона виражає співвідношення між випущеною продукцією і використаними факторами. Посткейнсіанська модель, на відміну від попередньої, розглядає економічне зростання з погляду факторів попиту (здебільшого). Такий процес, на думку послідовників цієї теорії, є похідним від нагромадження і споживання. Головним інструментом посткейнсіанської моделі вважають принцип мультиплікатора-акселератора (модель циклічного економічного розвитку).

Важливе місце серед моделей економічного зростання належить універсальній моделі В. Леонтьєва, або "затрати – випуск". У ній проаналізовано систему взаємозалежностей в економіці на основі таблиці міжгалузевого балансу. Розроблені В. Леонтьєвим математичні таблиці відображають зв’язки, що існують між різними галузями економіки. Розрахунки, здійснені за міжгалузевими балансами, дають можливість оцінити наслідки змін у масштабах, технологіях та структурі виробництва, споживчому попиті, інвестиційній сфері, зовнішній торгівлі, співвідношенні цін і доходів. Використання цієї моделі створює належні умови для того, щоб уряд держави мав змогу зіставити народногосподарські наслідки різних варіантів інвестиційної та податкової політики, зовнішньої торгівлі, військових витрат та іншого.

Якщо оцінювати ситуацію в Україні, то період 2015–2017 років за основними економічними показниками не був однорідним, але його загалом можна охарактеризувати як "переломний", коли надважкі випробування 2014 року, які все ще відчувалися у першій половині 2015 року, у подальшому трансформувалися в етап економічного відновлення шляхом поступового подолання негативних наслідків кризи. При цьому змінювалась і динаміка, і характер розвитку на користь посилення якості економічного зростання.

Загалом питома вага валового нагромадження основного капіталу (ВНОК) у ВВП

збільшилася до 16 відсотків у 2017 році з 13,5 відсотка у 2015 році, проте все ще не досягла рівня 2013 року – 16,9 відсотка ВВП. Другою визначальною рисою цього періоду було реформування соціальної сфери. Впродовж 2016–2017 років було проведено реформи у сфері оплати праці (зменшення навантаження на фонд оплати праці внаслідок зниження ставки єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) у 2016 році та підвищення рівня оплати праці та її детінізації внаслідок запровадження нової методології визначення мінімальної заробітної плати у 2017 році), а також у сфері пенсійного забезпечення.

Обсяг капітальних інвестицій у 2016–2017 роках зріс на 44,1 відсотка. Це зумовило розвиток інвестиційно спрямованих галузей промисловості та будівництва в цей період: за 2016–2017 роки виробництво продукції машинобудування збільшилось на 10,1 відсотка, індекс будівельної продукції – на 48,3 відсотка (рис. 1).

Позитивна динаміка капітальних інвестицій була сформована в умовах поживавлення виробничої діяльності підприємств.

Це стимулювало зростання реальної заробітної плати, яке за 2016–2017 роки становило 29,8 відсотка, та реального наявного доходу населення – 9,5 відсотка, що сприяло розширенню споживчого попиту населення. Отже, реалізація реформ у соціальній сфері загалом сприяла покращенню матеріального становища населення і зниженню рівня бідності, що за 9 місяців 2017 році становив 49,8 відсотка проти 58,3 відсотка у 2015 році.

Серед інших позитивних зрушень внаслідок проведених Урядом реформ у соціальній сфері слід відзначити процеси детінізації оплати праці (рівень тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” у 2017 році скоротився до 47 відсотків від обсягу офіційного ВВП з 57 відсотків у 2015 році відповідно, загалом рівень тіньової економіки за цей період скоротився на 9 відсоткових пунктів – з 40 відсотків до 31 відсотка), а також скорочення кількості неформально зайнятого населення (з 4,3 млн осіб у 2015 році до 3,7 млн осіб у 2017 році).

Однак спостерігалися також і негативні явища в економіці країни. Збільшення витрат на оплату праці змусило підприємців оптимізувати

Рис. 1. Динаміка вкладених прямих інвестицій

Джерело: [4]

Рис. 2. Зміни ВВП, обсягів промислової продукції, реальної заробітної плати, відсотків до попереднього року

Джерело: [4]

свої трудові ресурси, що разом з іншими факторами, такими як тимчасове призупинення переміщення вантажів через лінію зіткнення залізничними і автомобільними шляхами у межах Донецької та Луганської областей, крім гуманітарної допомоги, припинення підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців через зміну податкового законодавства щодо сплати ЄСВ усіма підприємствами без винятку, призвело до певного скорочення кількості зайнятого населення. Зростання безробіття, а також відносно низький рівень життя населення спонукали українців до пошуку роботи поза межами країни. Як наслідок, в Україні впродовж 2015–2017 років відбулося посилення процесів трудової міграції, як зовнішньої, так і внутрішньої. За даними обстеження Держстату, у 2015–2017 роках кількість трудових мігрантів поза межами України становила 1303,3 тис. осіб, що на 10,3 відсотка більше, ніж у 2010–2012 роках з урахуванням демографічних змін.

У 2015 році, після значної девальвації гривні (майже в 2 рази) та суттєвого подорожчання комунальних послуг інфляція досягла 43,3 відсотка.

У 2017 році рівень зростання цін споживчого ринку фактично став підтвердженням продовження позитивного економічного розвитку країни після декількох років кризи, яка передувала 2016 року. Загалом впродовж 2016–2017 років споживчі ціни зросли на 27,8 відсотка у розрахунку до грудня 2015 р. (рис. 2).

Динаміка цін виробників обсягів промислової продукції – зростання на 6,8 відсотка у травні 2018 року відносно грудня 2017 року та на 17,5 відсотка у середньому до відповідного періоду попереднього. Номінальна середньомісячна заробітна плата штатних працівників в умовах чергового підвищення рівня мінімальної заробітної плати з 1 січня 2018 року до 3723 гривень (3200 гривень – у 2017 році) у січні-травні 2018 року збільшилася на 26,7 відсотка до 8225 гривні, реальна заробітна плата – на 11,8 відсотка [5].

Динаміка зовнішньої торгівлі у січні-травні 2018 року також була позитивною. Так, вартісний обсяг експорту товарів та послуг (за даними НБУ) збільшився на 11,7 відсотка. Найбільша питома вага в експорті товарів залишилася за групами товарів «Продовольчі товари та сировина для їх виробництва» та «Чорній кольорові метали та виробиз них».

Суттєвим чинником забезпечення сталого економічного зростання України має стати активізація малого і середнього бізнесу. Малий бізнес послаблює монополізм і забезпечує конкуренцію. Однак поки що він став в Україні реальною базою для розвитку ринкової економіки.

Для забезпечення стійкого економічного зростання і зміцнення позицій країни у світовому господарстві важливим кроком є формування привабливого інвестиційного середовища в країні.

Монетарна політика країни зобов'язана теж підтримувати стабільне економічне зростання. Для цього мають бути у пріоритетному порядку вирішені такі завдання, як:

- досягнення стабільності банківської системи як необхідної умови поновлення стабільних процесів у сфері кредитування;

- формування впливових інструментів регулювання величин та структури грошової пропозиції з метою мінімізації монетарних факторів інфляційних процесів;

- зведення до мінімуму немонетарних чинників інфляції;

- розбудова на пріоритетних засадах системи інвестиційного кредитування структурної модернізації реального сектору економіки.

Національний банк України має здійснювати таку валютно-курсову політику, яка би спрямовувалася на посилення національної валюти, підвищення її стійкості до негативних впливів та згладжування курсових стрибків. У довгостроковій перспективі пряме державне втручання у процеси курсоутворення має плавно послаблюватися одночасно із розвитком системи страхування валютних ризиків.

Отже, йдеться про необхідність схвалення пакету регуляторних вирішень, які мають розкрити шлях якісному поліпшенню керованості грошово-кредитною сферою на основі повного використання ринкових фінансових інструментів та потенціалу конкуренції на ринку банківських послуг [6].

Висновки з проведеного дослідження. На підставі проведеного дослідження виявлено, що відсутність належної кількості природних ресурсів, низькі потенційні можливості для заощаджень та інвестування, а також застарілі технології створюють серйозні перешкоди для економічного розвитку країни.

Процес економічного зростання передбачає поєднання заходів не тільки економічного, а й законодавчого характеру. Всі зусилля держави повинні бути спрямовані на створення умов для першочергового освоєння вітчизняними товаровиробниками внутрішнього ринку.

До причин глибокої кризи економіки України можна віднести тривалий трансформаційний період до становлення ринкової економіки, неефективне використання ресурсів, повільні темпи зростання галузі промисловості, низькі темпи залучення інвестицій, негативний вплив зовнішнього політичного чинника, відсутність чітких, прописаних інституціями правил гри для ведення бізнесу. Пріоритетним завданням щодо поліпшення такої ситуації є інвестиційна підтримка галузей, які виробляють високотехнологічну продукцію в галузі інформаційних технологій, комунікацій і ресурсозбереження. Саме розвиток цих напрямів сприятиме економічному зростанню в Україні на найближчі 50–60 років.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. World Development report. Доклад о развитии человека 2007/2008. С. .299. URL: <http://hdr.undp.org> (дата звернення: 21.02.2020)
2. Світ ефективного бізнесу. Світовий ВВП 2016. URL: <https://www.olza.com.ua/statistics/57> (дата звернення: 21.02.2020)
3. Financial and economic analysis office in the VRU: Валовий Внутрішній продукт у 2010–2018. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/gdp2010-2018.pdf> (дата звернення: 21.02.2020)
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.02.2020)
5. Портал Незалежної асоціації банків України: Макроекономічні показники. URL:https://nabu.ua/ua/makroekonomichni pokazniki.html?com_blog_page_r_limit=50 (дата звернення: 21.02.2020)
6. Горошко К. О. Стан інвестиційної діяльності в Україні. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. С. 37–50.

REFERENCES:

1. World Development report. Human development report 2007/2008. pp. 299. Available at: <http://hdr.undp.org> (accessed 21 February 2020).
2. The world of efficient business. WorldDP – 2016. Available at: <https://www.olza.com.ua/statistics/57> (accessed 21 February 2020).
3. Financial and Economic Analysis Office in the VRU. Gross Domestic Product in 2010–2018. Available at: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/gdp2010-2018.pdf> (accessed 21 February 2020).
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 21 February 2020).
5. Portal Nezalezhoji asociaciji bankiv Ukrainy: Macroeconomic indicators. Available at: https://nabu.ua/en/macroeconomicindicators.html?Com_blog_pager_limit=50 (accessed 21 February 2020).
6. Goroshko KO (2013), Stan investicijnoyi diyalnosti v Ukraini [The state of investment activity in Ukraine]. *An efficient economy*. 2013. vol. 2. pp. 37–50.

Додаток А

Фактори економічного зростання (сформовано і розроблено автором)

